

HET MOREELPRINCIPE

Alias Pyrrho

HET MOREELPRINCIPE

De grondslag van moraliteit.

Schrijver: Alias Pyrrho
Coverontwerp: Yan Krikke
ISBN: 9789402159691
© Alias Pyrrho 2017

Het is een morele prestatie als je de waarheid meer liefhebt dan je eigen huidige inzichten. *Matthew B. Crawford*

Inleiding

De titel van dit boek 'Het moreelprincipe' zal de ene lezer prikkelen tot nieuwsgierigheid, want bestaat er wel zoiets als een principieel moralistisch onderscheidingsvermogen; de andere lezer zal denken dat elk moreel oordeel subjectief is en een ideologische grondslag heeft, zodat een eventueel principe daar geen deel van kan zijn. Subjectief is immers net zo invulbaar als er subjecten zijn en die zijn talrijk, zodat het idee van een principe aangaande moraliteit daarin verloren gaat. Een principe doet aan wetmatigheid denken, aan een objectieve standaard die geworteld is in de natuur. De these in dit boek zal aangeven dat de tegenstelling die hier geponeerd wordt schijnbaar is en een uitvloeisel die tot de realiteit behoort. Wellicht is dit een mooi begin om het moreelprincipe te gaan onderzoeken en te starten met de definitie van het begrip moraliteit.

Het woord moraliteit is middeleeuws en is ooit gekoppeld aan de opvoering van een drama, een volkstoneel, waarin deugd en ondeugd het centrale thema was. Later in de tijd kreeg het begrip moraliteit steeds meer betrekking op handelingen en gedragingen die in een maatschappelijke context als goed en wenselijk, deugdelijk of zedelijk en als tegenstelling onzedelijk werden beoordeeld. Thans omvat het begrip moraal zowel toestanden, daden, gedrag, keuzes en oordelen gezien vanuit een maatschappelijke orde, zoals de besluiten van een regering of instanties, denk ook aan de media en de kunst; dus zowel publieke als wel individuele acties of opvattingen vallen onder het begrip moraliteit. In het breedste perspectief is moraliteit de gunstige uitslag van de menselijke beschaving en het ecologisch voortbestaan. Maar in alle gevallen is moraliteit een cognitieve selectie tussen het wenselijke en onwenselijke die in alle scherpheid wordt afgebakend in de ethiek, een leerstelling over rechtspraak en filosofie, waarin men zich specifiek richt op de vraag 'wat is een goede moraal?' Daarmee

wordt meestal bedoeld een universele moraal die de pretentie heeft altijd, overal en voor iedereen te gelden in specifieke gevallen. De vraag is: bestaat zo'n universele moraal? Want velen vragen zich met een blik op de wereld en met enige verbijstering af: wat is goed en wat is slecht? Veel oordelen over wat goed is en kwaad worden mondiaal gedeeld, die iedereen vanzelfsprekend vindt, van oost tot west, maar binnen die overeenstemming zijn er toch altijd genuanceerde uitzonderingen, hoe onbegrijpelijk die voor anderen soms ook zijn. Moraliteit beweegt zich immers niet alleen af binnen de kaders van nationale wetten en internationale verdragen, want er zijn etnische groeperingen, hoge instanties en religieuze organisaties, politieke stromingen, betweters en goeroes die een eigen, afwijkende moraal verkondigen die veel verbazing opwekken. Tevens zijn er evidenties zoals het groeten van de burens en als dat groeten uitblijft wordt dergelijk gedrag negatief ervaren. Zo zijn er normen en waarden en komt de vraag op: in hoeverre vallen die evidenties onder moraliteit? En moet er altijd een benadeelde partij zijn om van een morele keuze of van een moreel oordeel te spreken? Want vanuit een ruimer perspectief lijkt het hele leven zich af te spelen in keuzes en oordelen en dan gaat het om wat er betamelijk en onbetamelijk is; een continu laveren in een patroon van beslissingen, waar anderen soms, maar meestal deel van zijn. Veelal is iets relatief goed of relatief slecht. Immers elke dag weer wemelt het van besluiten en elke minuut of seconde maakt iedereen keuzes, met grote of kleine beslissingen in de categorieën goed en slecht of iets beter en minder goed, waar anderen weer kritiek op hebben. De vraag komt op: Is er een grens in het correcte en wenselijke dat binnen de moraliteit valt, maar vallen de onbeduidende beslissingen erbuiten? Bedenk daarbij dat het kleinste goed voor de ander al een grote fout kan zijn, dan wel een verkeerde handeling of ongewenste gewoonten. Wat dus in de ogen van enkelen volkomen fout kan zijn, schandalig of zelfs verachtelijk, wordt door anderen als normaal, goed en volkomen terecht beschouwd. Wetten en regels verschillen nu eenmaal per land, per streek, per cultuur, subcultuur en tijdstip, evenals de gebruiken en gewoonten. Wat in het ene land een zonde is, blijkt in het andere land een aanbeveling of al eeuwenlang een aanvaarde norm. Het lijkt wel of iedereen alleen

het goede en gewenste nastreeft, maar dan op een eigen wijze, naar het vertrouwde eigen inzicht en naar het terechte eigen oordeel waar een ander zich niet mee dient te bemoeien; als een grondrecht en een vrijheid die boven alles verheven is. Kranten staan vol kritische beschouwingen over zaken die anders moeten, die slecht zijn en die schreeuwen om verbetering. Op de tv in praatprogramma's alsook in documentaires wordt het kwaad of het schadelijke toegelicht en de weg naar verbetering aangegeven. We hebben in Nederland en in de meeste democratieën vrijheid van meningsuiting, maar elke mening ligt in het verlengde van een daad met gewenste handelingen of gedragingen die binnen of buiten de wet vallen en dus verboden zijn. Maar gewoonlijk niet zonder debat, niet zonder felle discussies in de sociale media waarin emoties vaak hoog oplopen. Hoe komt het trouwens dat emoties zo verbonden zijn met moraliteit? We zijn blij als het goede wordt bevorderd, we worden boos als het schandalige gepropagandeerd wordt of in praktijk gebracht. Op twitter is de kritiek niet van de lucht en dat blijkt te functioneren als emotionele uitlaatklep. Maar in die interactieve media wordt ook steun gezocht, steun in ideeën, medeleven maar ook steun in kritiek. Ook in de politiek is men voortdurend bezig, binnen een partijopvatting, het goede te bevorderen en het veroordeelde of ongunstige af te zweren. Parlementaire discussies laaien hoog op over wat nu goed is, hoe het beter kan en wat er veranderd moet worden. Heeft er iemand gelijk? Ofwel, is een mening over wat goed is daarmee ook moreel juist? Waar kantelt de subjectiviteit en het autonome oordeel naar algemene morele en zelfs wetenschappelijke geldigheid? Hoe komt het politiek gezien dat iemand meer om de waarde van vrijheid geeft, zoals de liberalen, terwijl de anderen, de socialisten, solidariteit hoger achten en strevenswaardiger vinden als de geïdealiseerde vrijheid anderen schaadt? Kunnen we objectief oordelen of zijn we louter een speelbal van omstandigheden en is rationele autonomie een illusie? En hoe zit het met tolerantie, hoeveel van het verkeerde dat ons kwetst of tegen de borst stuit kunnen we accepteren en waar ligt het kantelpunt naar onaanvaardbaarheid in opvatting en in daad? Waar moet de streep getrokken worden, en waar houdt vrijheid op als denken en doen normaliter in elkaar overlopen? Zijn opvattingen over goed en slecht

niet meer dan willekeurige voorkeuren vanuit evenzo willekeurige vooroordelen, vanuit vermeende juiste stellingnames en ideologieën? Trekt iedereen aan zijn eigen contingente gelijk? Wat zijn de criteria waaraan een oordeel wordt getoetst? Misschien zijn dit wel teveel vragen opeengehoopt, als bomen in een bos waarin misschien wel de belangrijkste vraag verloren zou gaan, namelijk: Hoe wordt in het brein een oordeel of keuze gevormd? Welke biochemische interactie bewerkt een beslissing? In welk neurocircuit gaat een oordeel in de vraag over goed en slecht? Deze vragen dringen diep door in het tot stand komen van het morele besef. En hebben dieren ook weet van goed en kwaad? Zo niet, hoe komen we dan aan dat bewuste en emotionele besef over moraliteit in het licht van de evolutie? Veel interessante vragen over een nog complexe brij van ondoorzichtigheid die we in het verloop van het betoog proberen te verhelderen.

De inleiding stelt problemen aan de orde die thans actueel zijn. Er is veel onvrede over hoe anderen zich gedragen en door immigratie ontstaan er spanningen tussen bevolkingsgroepen of personen afkomstig uit etnische culturen. Fundamentalistisch religieuze groeperingen wensen hun eigen moraal voorrang te geven boven de gangbare normering in democratische rechtsstaten. Maar ook de politieke status quo wordt aangevallen door populistische partijen die weer door ultrarechtse en linkse partijen worden bestreden. De financiële crisis uit 2008 heeft nog altijd een nawerking in de vele bezuinigingen op sociale gebieden, zoals de medische zorg, doordat staatsschulden moeten worden afgelost, die ontstonden om banken van een faillissement te redden. Was het redden van banken goed of slecht? Het is dezelfde onzekere mondiale markt waarin de pensioenen van miljoenen mensen zijn geparkeerd. De onvrede richt zich op de onbeperkte vrijheid van de globaliserende financiële markten die slechts zoveel mogelijk rendement wensen. Waarin rijk en arm in inkomen en vermogen steeds verder uiteenlopen. Waarin internationale concerns niets anders dan zoveel mogelijk expansie nastreven en milieueisen bagatelliseren, aanvechten of verwerpen. En het is diezelfde vrije markt waarin jeugdwerkloosheid heerst en onzekerheid voor ouderen door robotisering en automatisering. Wat is goed of wat

is er slecht aan? De liberale economie wringt aan alle kanten, doordat groei en winstmaximalisatie een noodzaak is om schulden van investeringen aan banken af te lossen en dividend aan aandeelhouders uit te keren, maar waarin schulden elk jaar hoger worden. Moraliteit dringt diep door in het sociaal/economische systeem, in instituties en faciliteiten, zoals in de parlementaire democratie die allen aangaat, maar waarin het vertrouwen in bestuurders van enkele landen tot een dieptepunt is gedaald. Dan zijn er de typische ethische kwesties zoals euthanasie, abortus en homoseksualiteit. Wat is goed en wat is fout raakt alles wat ons bezig houdt.

Selecties

Dit boek verdedigt de stelling dat moraliteit een evolutionair gegeven is. Dat wil zeggen: dat wat wij goed of slecht vinden in de beoordeling, als moreel selectiemechanisme, verre biologische voorlopers heeft gehad die teruggaan in het dierenrijk tot aan eenvoudige organismen. Het selecteren is deel van de evolutionaire mechanismen die mutaties veroorzaken en door Charles Darwin 'natuurlijke selectie' genoemd is. Daarbij gaat het uiteraard niet om wat wij aanmerken als 'het goede en slechte' op zichzelf, maar om het selecterende principe dat goed en slecht scheidt met gedrags-consequenties. Want is er geen organisme te vinden die alles goed vindt en daar welzijn aan beleeft. Tevens is er geen mens, noch dier te vinden die alles fout vindt, die alles veroordeelt of alles afkeurt als zijnde slecht, inclusief die negatieve attitude. Dat betekent ten eerste dat organismen, dier en mens over een aangeboren selectiemechanisme beschikken en ten tweede over een cognitief beoordelingsvermogen om een selectie van iets goeds of iets slechts te kunnen maken. In die beoordeling worden er keuzes gemaakt voor het gedrag over wat gunstig of ongunstig is op het moment van een besluit. De vraag die eerst beantwoord wordt is: hoe komen we aan dat selectie- en beoordelingsvermogen, maar ook hoe komt het dat het tot verschillende resultaten leidt bij individuen en uiteindelijk ook bij diverse groepen binnen een landstreek of in andere culturen? Tevens komt de vraag op: hoe komt het dat we het over een aantal zaken gezamenlijk helemaal eens zijn en gelijke keuzes en oordelen maken, of dat we het juist pertinent oneens zijn met elkaar? En aansluitend de vraag: waarom we bij onvrede boos worden of zelfs woedend als er gebeurtenissen plaatsvinden die we streng veroordelen; daartegenover kunnen we juichen bij een overwinning of tevreden goedkeurend knikken bij een zaak die we voorstaan, die we dus uitstekend vinden. Daarnaast kunnen we ons hooglijk verbazen als iemand voorstander blijkt te zijn van wat we ronduit slecht vinden, zoals de doodstraf, dan wel dat we soms vol walging constateren dat er mensen zijn die opvattingen delen voor oorlog, en voor discriminatie of genocide pleiten. In deze inleiding stellen we ook de vraag: Hebben misdaden zoals politiek geweld, terrorisme,

oorlogen of genocide een eensluitende bron? Misdaden, zoals moord, doodslag, verkrachtingen, berovingen en soortgelijke geweldsdelicten komen deels voort uit beïnvloeding vanuit maatschappelijke misstanden, zoals blijkt uit een hoog percentage criminaliteit in sloppenwijken, maar deels ook door gebreken of onvolgroeide hersengebieden, veroorzaakt door slechte voeding, roken, alcohol en drugs tijdens de zwangerschap van de moeder, waardoor baby's met afwijkende capaciteiten een moeilijke jeugd ingaan en in de criminaliteit verzeild raken. Iets wordt immoreel beschouwd als het ingaat tegen regels van de ethiek, maar kan het zijn dat alle immorele daden louter het gevolg zijn van hersenafwijkingen? Hersenschade door verwonding, overerving of slecht gedrag door een miserabele opvoeding van kinderen is zeker wel een verklaring voor veel afwijkend gedrag. Echter, naar het zich laat aanzien komen de meeste moreel onaanvaardbare praktijken voort uit opvattingen, uit visies, uit meningen, uit veronderstellingen, uit geloof en verdraaide feiten of extremisme en rebellie door onvrede. Opvattingen die door bepaalde groepen of partijen verdedigd worden, maar door anderen als kwalijk worden aangemerkt. Veel immoraliteit is niet altijd even goed te ontdekken omdat het slechte soms verweven is met het goede. Verborgten in een ingewikkelde ambiguïteit waarin goed en slecht ondeelbaar samengaan als een blend, vergelijkbaar met een medicijn dat ook kwalijke bijwerkingen geeft. Soms zijn morele kwesties zo gecompliceerd en verweven met respectabele regels en instituties dat het scheiden van goed en slecht alleen een balans toestaat, waarin het ene kwaad toch iets zwaarder weegt dan het andere. Dat lichtere kwaad heet dan goed en is doorslaggevend in een afweging bij een oordeel of een beslissing, alleen vanuit de beslisser gezien ondanks dat het slecht is, maar beter dan het slechtere alternatief. Maar ja, wie weegt er? En wat is datgene wat gewogen wordt? Nog belangrijker: wat is dat wat overweegt, dat cognitieve of die lust, dat ondoorzichtige brein-gebeuren, dat wikt, weegt, taxeert, kiest en oordeelt? Al deze kwesties komen in dit boek onder de aandacht en zoeken steun in hun verklaring bij diverse disciplines. Ten eerste in de cognitieve evolutie, zoals het tot stand komen van het zenuwstelsel dat tot cognitieve prestaties komt, met intenties, met betekenissen en identi-

ficaties door zintuiglijke kenmerken. Ten tweede zoeken we steun bij de ethologie dat in de uitwerking van gedragingen nauw in het verlengde van de biologische evolutie ligt; ten derde vinden we bij de cognitieve neurowetenschappen en de psychologie aanwijzingen over de mens, de karakteristieken van de diverse hersenmodules en hun onderlinge verbindingen. En ten slotte zijn er bevindingen in de antropologie en een lange historie van feiten met in de culturele evolutie samenvattende verklaringen, maar waarin het morele kompas in alle richtingen te lijkt rond te draaien.

Feiten

Op vrijdag 22 juli 2011 pleegde Anders Behring Breivik een dubbele aanslag in het Noorse Oslo met een bomaanslag waarbij zeven mensen omkwamen en een schietpartij op het eiland Utøya waarbij 69 jonge mensen van de Noorse sociaaldemocratische Arbeiderspartij om het leven kwamen. Zowel voor de bomaanslag als voor de schietpartij op Utøya heeft Breivik een bekentenis afgelegd. Hij zei dat de aanslagen, die hij jarenlang had voorbereid, 'gruwelijk maar noodzakelijk' waren en hij beschouwt zijn daden niet als misdaden. Volgens Breivik ging het in de politiek al tientallen jaren niet meer om de strijd tussen socialisme en kapitalisme, maar om de strijd tussen internationalisme en nationalisme. Vooral de islam en de sociaaldemocratie worden door hem als een bedreiging van het humanisme, het christendom en het jodendom gezien. Op 24 augustus 2012 oordeelde de rechtbank Breivik toerekeningsvatbaar na een reeks psychologische onderzoeken. Hij werd schuldig bevonden en veroordeeld tot 21 jaar gevangenisstraf, de maximumstraf in Noorwegen.

De hele wereld reageerde met verbijstering op deze aanslagen en in de algemene opinie leefde het idee dat alleen een geestelijk gestoorde zoiets zou kunnen doen. Het was niet te begrijpen hoe iemand het doden van onschuldige tieners als iets goeds en noodzakelijks kon zien. Tien jaar eerder, in de ochtend van dinsdag 11 september 2001 boorden twee passagiersvliegtuigen zich in de Twin Towers van het World Trade Center gelegen op de zuidelijke punt van Manhattan in New York en een ander vliegtuig vloog in het Pentagon. De Saoedi-Arabische multimiljonair Osama bin Laden en zijn terreurorganisatie Al Qaida worden voor deze aanslagen verantwoordelijk gehouden. Hoe kon iemand zoiets bedenken en dat goed vinden? Ruim drie duizend willekeurige mensen kwamen daarbij om het leven. Het zijn gewelddadige incidenten die met afschuw via de media de wereld overgingen. Nieuwsberichten die met verbijstering en onbegrip werden, en nog altijd in recentere tijden, worden ontvangen. Want de lijst met jihad-terreur is inmiddels veel langer met gewelddadige incidenten in Londen, Parijs, Brussel, Madrid, Kopenhagen, Berlijn en een aantal verijdelde pogingen. Het zijn extreme tegenstellingen tussen goed en kwaad die onoverbrugbaar zijn van beide kanten. Het is onmogelijk

iets goeds te zien in wat als kwaad wordt beleefd en dat geldt, bijzonder genoeg, voor de beide partijen. Elke partij meent een gerechtvaardigd, ja een universeel, oordeel te hebben over wat juist is. Daarvoor beroept men zich meestal op het allerhoogste gezag. Dat gezag heeft verschillende namen. Er is echter geen algemeen erkende autoriteit die ieder mens aanvaard en waarop iedereen zich kan beroepen. Daarmee splitst de moraliteit zich al in de kern. Voor dit boek is dat gezag over moraliteit: de evolutie. Een wetenschappelijke conclusie over onze ontstaansgeschiedenis.

De filosofische reactie op moraliteit is op z'n zachtst gezegd nogal verdeeld. In sommige intellectuele kringen wordt het begrip 'moralist' gebruikt als een omfloerst scheldwoord. Het woord heeft dan connotaties met normen uit lang vervlogen tijden, dan wel naar een religieuze achtergrond of naar on-weldenkendheid door kritiekloos de gangbare burgermoraal als richtsnoer te nemen. Dat denken in moraliteit zou een sceptische manier van denken blokkeren of in ieder geval tegenwerken, met de bijkomende gedachte dat de werkelijkheid of de waarheid door de moralist verhuld wordt door een verblind heteronoom inzicht. Het is waar, dat in het teruggrijpen op een moraal uit het verleden een oordeel niet passend kan zijn in een nieuwe situatie, waarin veel zo niet alles is veranderd. De werkelijkheid is dynamisch en veel vaste patronen herschikken zich en daarmee ook het morele bewustzijn. In deze tijd vermengen hoogstaande technologie en primitieve etnische tradities met orthodoxe religieuze tendensen zich als uitersten tot een wonderlijke blend, een onverenigbare cognitieve en sociale emulsie. Daar tussenin zit een menigte aan moderne en klassieke denkbeelden en ideologieën; visies vol tegenstrijdigheden die onzekerheid opwekken. Anderzijds kunnen we van de moralist verwachten dat hij of zij een grote gevoeligheid en een nog groter belang hecht aan het goede, evenals een wakend oog voor al het slechte. Waarbij de sceptici, door relativiteit bevangen en door complexiteit overrompelt, het goede niet meer kunnen aanwijzen, noch het slechte kunnen definiëren. Het cynisme wordt vervolgens een opening voor nihilisme en een toegang tot morele anarchie. Weer anderen schrikken terug voor het moeras van relativi-